

Araştırma

YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE ALANINDAKİ SOSYAL POLİTİKALARIN SOSYAL HİZMET UZMANLARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ: SÜRDÜRÜLEBİLİR YOKSULLUK

Evaluation of Social Policies on Poverty and Struggle Against Poverty by Social Workers: Sustainable Poverty

Tuğba CANBULUT*

* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'deki yoksullukla mücadele programlarının bağlı olduğu sosyal politikaların, sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk algularıyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye, yoksul nüfusunu gözle görülür ve resmi istatistiklerce de desteklenir biçimde yoğun olduğu bir ülkedir. Bu bağlamda yoksullukla mücadele adına

çeşitli sosyal politikalar ürettiği sıklıkla siyasi gündeme taşınmaktadır. Bu çalışmada dikkat çekilmeye çalışılan, yoksullukla mücadelede siyasilerce sıklıkla sayısal göstergeler olarak kullanılan sosyal ve ekonomik destek programlarının bir nevi yoksul yaratma programlarına dönen halidir. Şöyle ki yoksullukla mücadele alanındaki sosyal politikaların, yoksulu refah seviyesine ulaştırmaktan ziyade yoksulluğunu sürdürülebilir ve dolayısıyla yönetilebilir kılmak üzere sosyal ve ekonomik destek adı altında tasarlandıkları görülmüştür. Bu tartışmayı uzmanların anlatularıyla bir sorgulamaya çevirmeyi hedefleyen çalışmadaki görüşmelerden de ortaya çıkan sonuç Türkiye'de sosyal politikaların hak temelli yaklaşımların olmadığıdır. Sosyal yardımlarla bağımlılık bir rıza ilişkisine dönüştürülmektedir. Devletin hegemonyasını sürdürülebilir kılmak amacıyla sosyal hizmet uzmanını kullanarak yurttaşına ekonomik desteklerle ulaşmakta ve toplumsal cinsiyet rollerini ve emek ilişkilerinden kaynaklanan gelir dağılımındaki adaletsizliği de pekiştirmekte olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Sosyal Hizmetler, Sosyal Politika

ABSTRACT

In this study, it is aimed to evaluate the social policies of the poverty alleviation programs in Turkey through the social workers' perceptions of poverty. Turkey is a country where the poor population is intense and this is visible and proved by official statistics. In this context, the various social policies produced in the name of struggle against poverty are often carried on the political agenda. In this study, it is tried to draw attention to the transformation of the social and economic support programs which are often used as numerical indicators in politics in combatting poverty has transformed into programs which create poor. In that, it is seen that the policies on poverty combat has been designed under the name of social and eco-

conomic support but, in fact, instead of raising the welfare level of the poor, they make poverty sustainable and therefore manageable. The results of this study, which is based on the interviews and discussions carried out with social workers, show that there aren't any right-based social policies in Turkey. The dependency is transformed to acceptance due to social assistance. It also seems that the state uses social workers to provide economic support to its citizens in order to make the hegemony of the state sustainable and reinforces gender roles and injustice in the distribution of income stemming from labour relations.

Keywords: *Poverty, Struggle Against Poverty, Social Work, Social Policy, Social Assistance*

GİRİŞ

Sosyal bilimler, bireylerin ve toplumların yaşam pratikleriyle ilgili hemen hemen bütün konularda tartışmasız bir etki alanına sahiptir. Yoksulluk, kavramsal olarak toplumlarca üretilen yaşam pratiğidir ve hem teorik hem de pratik bir içeriğe sahiptir. Bu yönüyle sosyal bilim araştırmacılarının kapsama alanına giren ve sosyal bilimlerce nesneleştirilen diğer birçok kavram gibi, bir sarmal halinde bireylerin ve toplumların hayatını etkilemektedir.

Sosyal hizmet bu çalışmada yoksullukla kurulan bağlantı noktasında bireylerin ve toplumların refahlarını etkileyen oldukça önemli bir alan olarak kabul edilmekte ve çalışma, yoksulluk ve sosyal hizmetler arasında tartışmasız bir bağlantı olduğu varsayımıyla hareket etmektedir.

2000'li yılların Türkiye'sinde görülen, yoksullukla mücadeleye dair dikkat

çekilen çalışmaların tam olarak bir sosyal hizmet yaklaşımı içermemesi, bireyi güçlendirme meselesinden uzak kalmış olmasıdır. Üstelik bireyi güçlendirme ve toplumsal ilişkilerin de bu doğrultuda dayanıklı ve formel bir dayanışma ağı üzerine kurulması amacıyla sosyal hizmet meslek elemanı olan uzmanların bu amaç dışında tutulmaları gözlenen bir durumdur. Uzmanların yoksullukla mücadele konusundaki konumları araştırmacı tarafından son derece mühim bulunmakta ve mücadele programlarına uzmanların alan deneyimlerinin entegre edilmesi elzem görülmektedir.

Bu tartışma doğrultusunda yürütülen bu çalışma, öncelikle çalışmanın çalışma grubu, veri toplama araçları ve süreci, veri analizinin nasıl yapıldığını anlatan yöntem bölümüyle başlamaktadır. Ardından, çalışmanın bulguları ve aynı zamanda bulguların tartışılmasını içeren bulgular ve tartışma bölümü ile hem çalışma verileri paylaşılmakta hem de veriler alanyazın bilgisiyle karşılaştırılmaktadır. Hemen peşinden, sonuç ve değerlendirme bölümüyle Türkiye'de sosyal politikaların işlemediği yerlerdeki kilit noktaların tespitiyle yoksullukla mücadele yazınına destek olmak umuduyla çalışma sonlandırılmaktadır.

YÖNTEM

Genel itibarıyla bu araştırma bir yorumlayıcı sosyal bilim çalışması örneğidir. Çünkü toplumsal eylemlere ve bu eylemler doğrultusunda belirlendiği varsayılan sosyal politikalara odaklanmaktadır. Yorumlayıcı sosyal bilim Neuman (2009: 131)'in belirttiği üzere çoğunlukla nitel araştırma yöntemi olarak adlandırılır ve yorumlayıcı

araştırmacılar genellikle katılımcı gözlem ve saha araştırması kullanır. Bu çalışma da nitel ağırlıklı ve yarı yapılandırılmış mülakatlarla yürütülen saha araştırmasının sosyal politikalara yansımalarına dayanmaktadır.

Hazırlanma amacına göre değerlendirildiğinde bu çalışmanın destekleyici bir araştırmaya dayandırıldığı söylenebilir. Ayrıca araştırma nitel bir araştırma olup, sadece demografik bilgilerin toplanması sırasında nicel bir yöntem izlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan kitle sosyal hizmet bölümünden en az lisans seviyesinde mezun olan, aktif olarak bir devlet/özel kurum ve/veya kuruluşunda ya da sivil toplum örgütünde çalışan veya çalışmış bireylerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında Ankara ve/veya İstanbul'da çalışan toplamda 43 sosyal hizmet uzmanı ile görüşülmüştür. 43 görüşmenin ilk 2 tanesi pilot görüşme kapsamındadır. Pilot görüşmelerden elde edilen veriler ve görüşmelerin seyri doğrultusunda görüşme formunda bazı değişiklikler yapılmış ve kalan 41 görüşme yeniden düzenlenen form ile uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılanlara öncelikle onların demografik ve mesleki bilgilerinin alınacağı kantitatif donanımlı bir anket uygulanmıştır. Hemen akabinde, yoksulluk algılarını şekillendiren mesleki, örgütsel ve sosyal deneyimlere ve ardından yoksulluğa bakışa dayanan etkenler yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veri haline getirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki

sorular kapsamında ses kaydı alınarak yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Görüşme yapılan 43 sosyal hizmet uzmanına ulaşım öncelikli olarak meslek örgütü bağlantılarıyla ve kartopu tekniğiyle sağlanmıştır. Kartopu veri toplama tekniği olasılık dışı bir tekniktir ve araştırmada görüşmecilerin aynı tarzda bir görüşme için yönlendirdiği başka uzmanlara ulaşmak şeklinde uygulanmıştır.

Çalışmanın verilerinin tartışıldığı bölümde görüşme yapılan uzmanların anlatılarından alıntılar aktarılmaktadır. Burada görüşmecilerin gerçek isimlerinin kullanılması etik ilkelere karşı görüldüğünden isimlerinden farklı harflerle kodlama tekniği kullanılarak alıntılarının aktarımı sağlanmıştır. Kartopu tekniği kullanıldığı için görüşmeciler birbirlerini tanımaktadırlar. Herhangi bir deşifreye yer verip etik bir ihlal yapmamak adına görüşmeciler isimleri dışındaki harflerle kodlanmışlardır. Ses kaydı alınarak yapılan bu tarz araştırmalarda kod adı kullanmak da deşifreyi önlemek için faydalı bir tekniktir. Fakat bu araştırmada görüşülen kişi sayısının takma isim kullanmak için biraz fazla olduğu düşünüldüğünden takma isimlere yer verilmemiştir.

Etik açıdan dikkat edilen bir başka unsur görüşmecilerin kendilerini rahat ve güvende hissedecekleri bir ortamda görüşmelerin yapılmaya özen gösterilmesi olmuştur. Görüşmecilerin kendilerini ifade ederken özgüvenlerinin yüksek olabileceği ve/veya özgüvenini tehlikede hissetmeyeceği ortamların seçilmiş olması etkin ve verimli görüşmeler yapabilmek adına önemlidir.

Soru formunun görüşmecilere görüşmenin başında tanıtılması ve formun içeriğine uygun bir sohbet tarzıyla görüşme planlanması da görüşme sırasında herhangi bir anksiyete yaşanmasının önüne geçmiştir. Ayrıca istedikleri anda kaydı durdurarak görüşmeye devam etmek veya görüşme sırasında cevap vermek istemedikleri soruları cevaplamaları için onları zorlamamak da etik ilke ihlali yapılmadan ve tedirginlik yaşanmadan görüşmelerin yapılmasını sağlamıştır. Görüşmecilerin birer araştırmacı olarak belirttikleri yasal olmayan etkinlikleri de araştırmacının herhangi bir alanda paylaşmayacağı konusunda görüşmeciler ikna edilerek araştırmacı-özne güven ilişkisi oluşturulmuştur. Gizlilik esası konusunda herhangi bir taviz verilmemiştir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği konusunda belirtilmesi gereken ilk nokta geçerlik ve güvenilirliğin nitel araştırma esaslarına göre ele alınmasıdır. Bir nitel araştırmayı güvenilir kılan şey gerek uygulama gerekse analiz sırasında tutarlılığı sağlamaktır. Hem uygulamada hem de analizde tutarlı bir şekilde verilerin kaydedilmesi (ses kaydı yolu ile) ve kullanılması (kayıt deşifresi yolu ile) tutarlılık ve sağlamlığın, dolayısıyla da güvenilirliğin sağlandığı düşünülmektedir. Diğer taraftan geçerlik doğruluğu temsil ettiğiinden ve nitel araştırma sadece bir doğru üzerinden ilerlemediğinden bu araştırmada nicelden farklı bir geçerlik algısı mevcuttur. Doğruluk çarpıtılmamış bilgilerin aktarılması ve aktarılan bu bilgilerin veri haline dönüştürülmesi şeklinde ele alınmıştır ve tek bir doğruya bağlı kalmadan bireysel doğrular üzerinden bir geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Veri Analizi

Analiz bölümü gözlem notlarının, anlatıların bulunduğu ses kayıtlarının ve bazı demografik verilerin raporlaştırılması yoluyla yürütülmüştür. Görüşmeler kapsamında elde edilen ses kayıtları, görüşmelerin tamamlanmasının ardından deşifre edilmeye başlanmıştır. Görüşmelerin analizi de deşifrelerden uygun kategoriler oluşturulması yoluyla yapılmıştır. Kategorilerin hazırlanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formunun mesleki deneyimler ve yoksulluk yorumları şeklinde iki parça halinde sunulmuş olması kolaylaştırıcı bir katkı sağlamıştır. Bütün bunlar doğrultusunda, genel anlamda çalışma, deskriptif ve yorumlayıcı bir çalışma hükmü kazanmış, seçilen yöntem ağırlıklı olarak niteliksel ama aynı zamanda niceliksel olmuştur.

Anlatı analizi araştırma kapsamına dahil edilen yoksulluk, yoksul, yoksullukla mücadele, sosyal politika gibi kavramlara görüşmecilerden eklenen kavramları da dahil ederek uygun kategoriler oluşturma şeklinde temellendirilmiştir. Verilerin analizi sırasında gözlem notlarına da dolaylı olarak yer verilmiştir. Gözlem notları sosyal hizmet uzmanlarının mesleki jargonlarını birbirleriyle ve müracaatçılarıyla nasıl geliştirdikleri yönünde alınan notlara dayanmaktadır. Notlarda somutlaştırılmış ayrıntılara yer verilmiştir ve bu durum analiz bölümünü güçlendiren veri desteği sağlamıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Yoksullukla beslenen bir alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk algıları önemlidir. Çünkü yoksul bireyler uzmanların hizmet ettiği kitleyi yani işlerini oluşturmaktadır. Bu hizmetin

uygulanma biçimindeki 'refah seviyesine ulaştırma' ve 'insan hakları odaklılık' vurgularını etkileyen yoksulluk algısı görüşmeler sırasında uzmanların kendilerini ve müracaatçıları göz önünde bulundurarak yaptıkları yoksulluk tanımlarından ve sohbetin diğer bölümlerinden elde edilen bir veri olmuştur.

Bu bölüm görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk, yoksullukla mücadele, sosyal politikalara katılım ve sosyal-mesleki deneyimler bağlamında mücadelenin neresinde oldukları üzerine elde edilen verilerin analizini ve verilerin literatürden edinilen bilgiler doğrultusunda tartışılmasını içermektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Yoksulluğu Resmetmesi

Hablemitoğlu'nun (2006: 352) yoksulluğun, insanoğlunun yeryüzündeki en eski yol arkadaşlarından biri olduğuna yaptığı vurgu yoksulluk çalışmasında uygun bir giriş olabilir. Ayrıca Şenses de benzer şekilde (2013: 32), yoksulluğun yeni bir sorun olmadığı ve bu konuya karşı ilginin çok eskilere dayandığının, herhangi bir yoksulluk çalışmasının başlangıç noktası olması gerektiğini söylemektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk meselesine yaklaşımlarını pekiştirmek, yaptıkları tanımlamaları sorgulamak ve sorgulamak ve bu bölümün temel başlıklarını oluşturabilmek adına "yoksulluk neden var?" sorusuna verilen direkt veya dolaylı bazı cevapları paylaşmak yerinde görülmektedir.

Öncelikle yoksulluk ve para ilişkisine değinilebilir. "Parasal sistemde yoksulluğun olmaması mümkün değil. Hangi ideoloji olursa olsun." (G.3, 2014)

diyen uzman sözlerine "Tükenebilen bir şey üzerine biz ekonomimizi yaratmışız" şeklinde devam ederken paranın ideoloji farkı gözetmeksizin yoksulluk sisteminin başında nöbette olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda, periferisinde temel ihtiyaçların karşılanamama durumuyla yoksulluk ilişkilendirilmesine de fırsat vermektedir.

Yoksulluk sadece kapitalist sisteme özgü ve başka bir sistemle ortadan kalkacak bir olgu değildir, aksine her dönemde görülebilecektir. Zira yoksulluğun önemli nedenlerinden biri piyasaların görünmez eli yani -emek sömürüsünün önünü açan ve gelir dağılımındaki adaletsizliği körükleyen-devletin serbestleştirme politikasıdır. Bu politika ile yoksulluk bir taraftan yaratılan bir diğer taraftan mücadele edilen bir olgu halini almaktadır. Bunu destekler biçimde Yılmaz (2011: 147), yoksulluğun ne olduğu ya da bilgisinin nasıl elde edilebileceği sorunundan hareket etmek yerine, süreçlere dayalı olarak nasıl işlediğini göstermek için, yoksulluğun eşitsizleştiren süreçler bütünü olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir.

Yoksulluğun neden var olduğuna dair diğer bir bakış konuyu temel ihtiyaçlar ve parasal sistem yaklaşımından insan hakları yaklaşımına doğru çeken, alan yazında daha çok insani yoksulluk ve aynı zamanda görelî yoksulluk olarak geçen bakıştır.

"İşsizlik, yoksulluk sınırı. Bunlar bize gelişmişlik ama burada mesela bir haksız ölüm bile bir bebek ölümü bile aslında komple yani ülkenin titreyip kendisine gelmesi için yeterli bir neden. Olabilir kaza da olabilir ama ihmal

olmaz. Hastaneye yetiştirilememiş bir çocuk ölemez, yani, ölebilir tabii ki ölüyor da görüyoruz ama işte bu bizim gelişmişlik düzeyimizi gösteren bir şey aslında.” (G.9, 2014).

Yoksulluk sadece kapitalist sisteme özgü ve başka bir sistemle ortadan kalkacak bir olgu değildir, aksine her dönemde görülebilecektir. Zira yoksulluğun önemli nedenlerinden biri piyasaların görünmez eli yani -emek sömürsünün önünü açan ve gelir dağılımındaki adaletsizliği körükleyen-devletin serbestleştirme politikasıdır. Bu politika ile yoksulluk bir taraftan yaratılan bir diğer taraftan mücadele edilen bir olgu halini almaktadır. Bunu destekler biçimde Yılmaz (2011: 147), yoksulluğun ne olduğu ya da bilgisinin nasıl elde edilebileceği sorunundan hareket etmek yerine, süreçlere dayalı olarak nasıl işlediğini göstermek için, yoksulluğun eşitsizleştiren süreçler bütünü olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir.

İnsanın yaşam hakkına dair yaptığı savunuculuk açısından olaya yaklaşan görüşmeci alt metinde refah seviyesine ulaşmanın salt ekonomik göstergelerle sağlanamayacağına, (sosyal hizmet diline uyarlandığında) ekonomik destek paketiyle yoksulluğun kotarılamayacağına vurgu yapmaktadır.

Bir başka görüşmeci ise “Neden yoksulluk var, refah yok, alt yapı yok. Bizde insana değer yok en önemlisi.” (G.14, 2014) sözleriyle mutlak, göreceli ve insani yoksulluğun kesiştiği noktalara atıf yapmaktadır. İnsana verilmesi öngörülen değerden yoksun olmak ona sunulan hizmetin sınırlarını da bu minvalde çizdiğinden görüşmeci tarafından önemli bulunmaktadır.

Genel bakışta değinilmesi gereken bir başka nokta da kültürleşen yoksulluk meselesidir. Atılğan (2014), kentte suçla karışan çocuklarla ilgili yaptığı araştırmasında görüşme yaptığı çocuklardan birinin “Çinçin’den subay, polis mi çıkmış ki ben olayım?” sözü doğrultusunda mekansal damgalamadan bahsetmektedir. Suç olgusunda olduğu gibi, mekanın bireyler üzerine yerleştirdiği etiketler yoksulluk mevzusunda kendini çok net gösteren bir durumdur. Mekan yoksulluğu süreklileşmiş ve korunaklı bir kültür haline getirebilmektedir. Görüşmeciler yoksulluğun kültür haline gelip insanların hayatları üzerinde etkili olmasına iki farklı fakat birbirini besleyebilen açıdan yaklaşmaktadırlar. Bunlardan birincisi doğal koşullar olarak değerlendirilen bireyin dünyaya geldiği coğrafyanın etkisiyle yoksulluk kültürünün tahakküm uyguladığı coğrafyanın birebir ve/veya yakın örtüşen yerler olmasıdır. “Yoksullukta coğrafi durum da çok önemli, ege’nin Akdeniz’in bir köyündeysen oradaki topraklar daha verimli ve standardın ona göre ayarlanır mesela.” (G.23, 2014).

Burada bir başka sosyolojik dinamik olan kültür/kültürleşme devreye girmektedir. Yoksulluk tariflerinde değinilmesi gereken bir diğer boyut da bir kültür olarak yaşanan yoksulluktur (Erdoğan, 2001: 12). Bu bağlamda bir uzman yoksullukla mücadele adı altında verilen sosyal yardımların yoksulları yoksul kalmaya alıştırmaları yoluyla edilen yoksulluk kültürüne değinmektedir. “Buradaki yoksulluk babadan çocuğa kalan bir kültür şeklinde yaşanıyor. Bir kültür.” (G.1, 2014). Görüşmeci burada yoksulluğun yerleşikleştiği bir coğrafyada sosyal yardımlarla hayatlarını idame ettirmeyi saltanat geleneği

haline getiren bireylerden bahsederken kültür olgusuna dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Yoksullukla Mücadele Anlamında Sosyal Politikalar

Sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde yoksulluk algısı sosyal politikalara yaklaşımla da ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yoksullukla mücadele adına yürütülen sosyal politikaların mücadelenin neresinde olduğuna dair bu politikaların alan uygulayıcısı olan uzmanların görüşlerinin değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Görüşülen uzmanlar genel itibarıyla uygulama alanında karşı karşıya kaldıkları ve/veya iç içe geçtikleri sosyal politikaların “yok”luğu veya yetersizliğine odaklanmaktadır. Bu bölümde şu dönemde uygulamaya yansıyan sosyal politikaların işlevi/işlevsizliği üzerinden yapılacak bir veri analizi ve tartışmasının ardından tıpkı yoksulluk algısı bölümünde olduğu gibi “olması gereken” sosyal politika fikirleri ile konunun pekiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Yok-sanan Sosyal Politika

Bu bölümde görüşme yapılan uzmanların alan çalışmalarında ve sosyal hayatlarında gözlemledikleri kadarıyla daha çok üzerinde durduğu sosyal politikaların “yok”luğu üzerine odaklanılmaktadır. Bu tartışma sosyal politika koyucu olan ASPB üzerinden ilerletilmekte ve sıklıkla bakanlık öncesi sosyal hizmetleri yürüten SHÇEK ile karşılaştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bakanlık üzerinden geliştirilen yorumların bir örneği şu şekildedir:

“Sosyal politika bakanlığın adında bunun olması olmayan sosyal politikanın

üstünü örtmek için çok iyi kullanıyorlar şu an” (G.25, 2014).

Sosyal politikaların varken yok-sanmasını gösteren net bir veri olarak yukarıda alıntıda görülen görüşmecinin ‘yok olan’ sosyal politikaya getirdiği keskin eleştiridir. Söz konusu yokluğu farklı şekillerde açıklayan görüşmeciler nazarında sosyal hizmet alanında yürütülecek çalışmaların bireylerin refahını sağlamaya yönelik olduğu göz önüne alındığında elde edilecek olumlu veya olumsuz sonuçların somut göstergelerinin olamayacağı ve bu sebeple sosyal politikaların üretilemeyeceği şöyle tartışılmaktadır:

“Politikaya dönüşebilmesi için yaptığınız mesleğin somut veriler ortaya koyması lazım, maalesef sosyal hizmet mesleği sosyal hizmet çıktıları daha soyut kapsamlı. Somut bir şey ortaya koyamayız sonuçta insanla çalışıyoruz.” (G.27, 2014).

Bu şekilde üstü kapatılan sosyal sorunların çözülemediğini, sosyal politikaların etkili olmadığını “Yaptığımız bu çözümler sadece biraz daha ertelemek.” (G.9, 2014) sözüyle aktaran uzman aynı zamanda bu işin bir gösterişe çevrildiğinin de altını şu şekilde çizmektedir:

“Ne oluyordu önceden alan veren çok belli değildi orda altın ordaydı, ihtiyacı kadar alırdı ama şu anda en son gördüğümüz tekerlekli sandalyesine açılış yaptılar, kurdela keserek verdiler yani. Bunun alırken insanın onurunu aslında gözetmek gerekiyor, ya sen bu ihtiyacı karşılıyorsun ama nasıl karşıladın. Daha büyük bir travmaya sen yol açtın aslında. Ben istemem yani bana böyle bir yardımı ben reddediyorum, diyebileceğim yok çünkü reddettiğin

zaman maalesef bulamıyor. Alternatif yok yani. Yapan işte böyle yapıyor, buna da şükür deyip geçiyorsun.” (G.9, 2014).

Sosyal politika bakanlığı adı altında üstü örtülen ve aslında sağlam temellerle ilerleyemeyen sosyal politikalar için bir başka uzmanın yorumu ise sosyal hizmetin içinin boşaltıldığına vurgu yapmaktadır:

“Kesinlikle sosyal hizmet anlayışının yavaş yavaş yok edildiği bir anlayış var. Daha böyle politika kelimesini daha çok seviyorlar, çünkü bunun içinde daha çok şey barınıyor. Halk zaten anlamıyor, politika var ya uzak duruyor. Ve uyandırdığı duygu uzaklaşma ve mesafe. Sosyal hizmet dediğin zaman orda hizmet var çok daha yumuşak çok daha halkın anladığı bir kelime, çok daha talep edebileceği bir kelime. Daha siyasi bağı olan insanlar fütursuzca talep ediyor. Normalde ihtiyaç sahibi olan insan o kelimeden (politika) korktuğu için zaten gelmiyor.” (G.6, 2014).

Politik davranışlar sergileme meselesinin bu toplumun bireyleri için sakıncalı görülen ve korkulan bir hal aldığını düşünen görüşmecinin bu yorumu oldukça önemlidir.

Sosyal hizmet anlayışının sadece idari anlamda sosyal politika ürettiğini ve siyasi kanalın araçsallaştırdığı bir alana dönüştüğünü bir diğer görüşmecinin “İstanbul’da 21 tane il müdür yardımcısı var ne yapıyor bu insanlar Allah aşkına!” (G.6, 2014) yorumu özetler niteliktedir.

Sosyal Politikaların İşlev(sizli)ği

Sosyal politikaların var olduğunu ama siyasi rantlaşma kaygısında ve olması

gerektiği idealize edilmeden yürütüldüğünü söyleyen uzmanlar da mevcuttur.

“Bakanlığın henüz bir faydasını görmedik açıkçası ben kişisel olarak, sisteme de baktığınızda sisteme yansımış bir uygulaması yok. Bir sürü daha amir ve ciddi bir anlaşılammazlık var. Yani yeni gelen başımıza insanlar geliyor ve insanlara bir şey öğretmek zorunda kapıyoruz.” (G.6, 2014).

Politikaların siyasi kaygılarla yürüyor hale gelmesinin aslında sosyal hizmet uygulamalarını da etkisiz hale getirdiğini düşünen bu görüşmeci siyasi sebeplerle yapılan ve herhangi bir mesleki kaygı taşımayan kadro değişikliklerini “başa gelen insanların değiştirilmesi” şeklinde yorumladığı dikkat çeken bir başka görüşmeci ise bu değişimin daha kapsamlı tutulduğunu anlatmaktadır:

“Bizde çaycıdan tutun tuvaleti temizleyen insanlara varana kadar siyasi iktidarlar değiştiği zaman değişiyor. Ama normalde üst yönetimler değişir. Alt yani teknokrat denilen teknik personel denilen işte daire başkanları, il müdürleri vs normalde bu şeylerden etkilenmez. Kurum müdürleri, kurumda çalışan uzmanı, psikoloğu, sosyoloğu etkilenmez. Öğretmeni etkilenmez. Bizde her şey etkileniyor.”(G.24, 2014).

Sosyal politikanın var gösterilip aslında olması gerektiği gibi yürütülmediğini yine plansızlık üzerinden anlatan bir görüşmecinin söyledikleri şöyledir:

“İşte günöbirlik politikalar var. Bir şey yapılıyor. Hazırlarken sen yaklaşık 450-500 tane çocuğun takibinin yapıldığı kuruluşu geliyor diyor ki burayı kapattım. Nolucak diyorum bunlar, nolacaksa olacak burayı boşalt. E ben

evime mi götüreyim. Yani bu alanda yalnızız biz. Çok inanılmaz güç bir alan. Mitolojik şeyler vardır ya canavara karşı savaşıır.” (G.10, 2014).

Sosyal Yardım Furyası

Sosyal politikaların yetersizliği sosyal ve ekonomik destek programı kapsamında sosyal yardım olarak anılan maddi desteklerin de işlevsizliğini kapsamaktadır. Erdoğan (2011: 32) yoksulu bir toplumsal tip olarak ele alan Simmel’in söylediklerini aktarmaktadır: Birinin yoksul olması gerçeği, onun özgül ‘yoksul’ toplumsal kategorisine ait olduğu anlamına gelmez... [Yoksullar] ancak yardım edildikleri andan itibaren yoksullukla tanımlanan bir grubun parçası haline gelirler. Bu grubu bir arada tutan şey, kendi üyeleri arasındaki etkileşim değil, bir bütün olarak toplumun ona karşı benimsediği kolektif tavidir.

Sosyal yardımların çalışma kapsamında tartışılması gerekliliği, bu konuda ASPB’nin yanı sıra sivil toplum örgütleri, hayırsever kuruluşlar, yerel yönetimler ve mahalli idarelerin de aktif olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal yardım aynı ve nakdi şekilde sunulabilen bir sosyal hizmet biçimi olarak oldukça farklı eller tarafından ve tabii ki farklı kaygılarla yürütülmektedir. Sosyal hizmetin hak temelliliğinin sorgulanmasına yol açan sosyal yardım furyasının, farklı meslek gruplarıncı oldukça geniş kitlelere de hitap ettiği gözlemlenmektedir. Bu sebeple sosyal hizmetin kilit noktası olan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal yardımlar konusundaki görüşleri de önemsenmektedir.

Görüşmecilerin sosyal yardımların hak temelli olması gerektiğine dair görüş

birlikleri olduğu gibi, bu yardımların şu anki sosyal politikalar ve sosyal hizmet uygulamaları içinde refah sağlayıcı rollerinin olmayışında da hemfikir oldukları aşağıdaki alıntıyla net bir şekilde görülmektedir.

“Yani bu şeyle de ilgili bir şey dosya sayısının artması yardım alan insan sayısının artması ha bir yerde böyle bir yardım yapılıyor o zaman ben de yararlanabilirim anlayışı var ama tabii bu sorduğün soru için çok basit bir açıklama (Gülüşmeler) bence sistem onu devam ettiriyor zaten. Sürekli birileri daha fazla zenginleşirken birileri daha fazla yoksullaşılıyor. Bu denge mecburen oluyor orta noktaya gelemediği için. Yani şey anlamında kişilerin refah seviyesinin yükseltilmesi için herhangi bir şey yapılmıyor.” (G.13, 2014)

Bu doğrultuda değinilen konular sosyal yardım adıyla dağıtılan paraların sosyal yardım işlevi taşımadığı şeklinde tartışılmaktadır. Para verme üzerine kurulan sosyal yardım stratejisi paranın müracaatçıya verilmesi/verilmemesi yönünde karar verme yetkisi olan uzmanların gözünden şöyle açıklanmaktadır:

“Niye para bazlı baktım biliyor musunuz, aslında bu işin psiko-sosyal yönü de var bizde, bizim hep evraklarımızda o da tanımlanmış durumda. Ama biz iş yükümüzden dolayı para bağlayıp geri kalanını düşünmüyoruz. Danışmanlık tedbiri, sosyal yön gibi destekler de var bunun içinde ama hiç birimiz gidip buna vakit ayırmıyoruz. Bu iş para bağlamaya yönelik bir iş haline geldi.” (G.37, 2014)

Mesleki formasyonun gerektirdiği psiko-sosyal hizmetin sunulamadığı ve sadece yönetilemeyen ve kontrol

edilemeyen bir paranın dağıtılmasıyla sosyal hizmet uygulandığından bahsedilen uzman mesleğin amaç değişikliğine uğradığına vurgu yapmaktadır. Uzmanı başka bir meslekteki şu sözleriyle desteklemektedir:

“Sadece para verme ve vermeme noktasında olduğun zaman statik sadece sayılarla uğraşan bir meslek haline geliyorsun, o da seni tüketiyor bir süre sonra. (G.31, 2014)

Müracaatçıya verilen paranın bireylerin kendilerini içinde buldukları sosyal ve ekonomik refahsızlık durumundan çıkarmaktan ziyade bu durumu sürdürülebilir kılma eğiliminde bir sosyal politikaya dönüştüğünü anlatan bir görüşmecinin sözleri şöyledir:

“Bu yardımı sonsuza kadar veremezsiniz, diğer ihtiyacı olan birçok insan var. Belki de eksik olan nokta burada başlıyor. Biz yapılan yardımı sadece bir sonuç olarak görüyoruz. Sonuçtan ziyade bir araçtır. Bu yapılan yardım, maaş diyim ben de müracaatçı gibi, bu maaş kendini güçlendirmek için bir alternatiftir. Ama maalesef ben bunu yapsam da çalışsam da şu kadar para alıcam, çalışsam da bana bu kadar para verilecek mantığıyla bakıldığı için sahip olduğu fırsatlarla bağdaştırılabılır.” (G.27, 2014)

Herhangi bir çaba harcamadan verilen bu parayla hayatlarını idame ettirmenin kolaylığından bahsedilen uzmanların söyledikleri sosyal ve ekonomik destek programının işlevsizliğini açıklar niteliktedir.

“Rasyonel bir politikanız varsa, politika üretiyorsanız zaten yoksul kesim olur ama yoksul kesimin o sefalet içinde kalmasını istemezsiniz. Bir tarafa

taşımaya çalışırsınız ama bu insanlar hep aynı kalıyor bakıyorum yardım alanlar aynı. Hep yardımlara şartlanmışlar.” (G.35, 2014)

Uzmanlarca bireylerin refahının artması niteliği taşımayan ve “tembelleştirme” manipülasyonu olan para yardımı şöyle ele alınmaktadır:

“Mesela kocasından boşanıyor, özellikle boşanıyor. Kocamdan ayrıldım diyor. Halbuki kocasıyla birlikte yaşıyor, parayı alabilmek için bazı şeyler de çevrebiliyorlar. Tembelliğe teşvik ediyoruz.” (G.14, 2014)

“800 lira karşılığında 48 saat çalışıyor. Diğeri de hiç çalışmıyor. Ve yardımlar ona diyor ki sen çalışma. Bu durumunu koru yeter ki. Çünkü biz onun için gidiyoruz incelemeye. Diyoruz ki he durum değişmemiş. Aldığı yardımları amacına uygun olarak kullanmış çok ezberci ama ve durumu da değişmemiş diyoruz. O da napıyor, durumunu değiştirmiyor zaten.” (G.25, 2014)

Para verme stratejisinin yanlışlığını içinde bulunduğu bir proje örneğiyle açıklayan ve çözüm önerileri getiren görüşmecinin aktardıkları şu şekildedir:

“Sosyal Riski Önleme Projesi vardı bizim bakanlığın düzenlediği yine. Orda da görev aldık ama dediğim gibi şey bunlar. Bunlar sorunu çözümlenici değil. Gönüllü projeleri gibi, bunlar temel hedef olmamalı, temel hedef dediğim gibi toplumda senin diyelim ki nüfusunun yüzde yirmisi yoksulluk sınırının altındaysa bu yüzde yirmiye temel gelir endeksinde insan olmasından bu toplumun vatandaş olmasıyla kaynaklı olarak evrensel bir birey olmasından kaynaklı olarak, ötekileştirmeden gelir sağlayıcı temel bir düzenleme yapmalı.” (G. 24, 2014)

Sosyal ve ekonomik destekten yararlanacak müracaatçıların belirlenmesi aşamasındaki uygulama hem sosyal politikanın hem de meslek elemanının çizdiği sınırlara bağlıdır. Sosyal politikanın para verme mevzusundaki belirleyici koşullarını bir görüşmeci şu şekilde kritik etmektedir:

“Açlık sınırına bakıyorsun, İstanbul şartlarında. Aynı nakdi yardım alabilmen için belli bir miktardan az para alıyor olman lazım. Şöyle görüyor devlet senin evine 300 liradan fazla para geçiyorsa ihtiyacı olan bir insan değilsin.” (G.3, 2014)

Meslek elemanından kaynaklanabilecek stratejiler hakkında ise şöyle bir yorum mevcuttur:

“Genel bir çerçeve yok. Şunu diyemiyorsun bu dosya ona gittiye kesin şöyle sonuçlanmıştı diyemiyorsun. Çünkü tamamen kişilere göre hizmet değişiyor, meslek değişiyor çok bireysel demek istediğim o. Vicdanlı ve geniş bir perspektife sahip birinin eline düştüyseniz hayatınız kurtulabilir, ya da batabilir.” (G.1, 2014).

Son olarak Türkiye’deki sosyal yardım fotoğrafının arka planında bu meseleden nemalanan bir güruhun varlığı söz konusu edilmektedir. Şöyle ki yapılan aynı yardımların sürdürülebilir olması aynı yardımların temin edildiği kuruluşlar için gelir kaynaklarının da sürdürülebilirliği anlamı taşımaktadır.

“Bir de yoksulluk meslek haline geldi Türkiye’de. Çok önemli bir şey. Sürdürülebilir hale geldi. Oysa yoksulluk kader değil. Kader gibi görünüyor ama değil, meslek de değil. Bir sektör var bu konuyla ilgili, sosyal yardımların verilmesi, devlet eliyle verilmesi bir iş. Ya

da yerel yönetimler aracılığıyla verilmesi bir iş, sosyal yardımların paketlerinin hazırlanması sektörde birçok adama da iş yaratan bir iş. Ramazan paketleri gibi düşünün yani. Öyle olunca o malı satan kişiler de yoksulların yoksulluktan kurtulmasını istemiyor çünkü mal satıyor. İşin acı tarafı bu. Şimdi kişiye iş verilsin. Ama o kadar kalitesiz o kadar üçüncü, dördüncü sınıf bulguru kime satacak. Sıkıntı orada.” (G.21, 2014)

Daha az kaliteli ürünlerin aynı yardımlar şeklinde bir sosyal politika aracı olarak müracaatçılara sunulması ve bu ürünlerin üretilmesinin bir istihdam başlığı taşıması yukarıdaki alıntıda aktarıldığı gibi sosyal hizmet uygulaması amacıyla örtük bir kayırmacılığı içermektedir.

Sosyal Hizmet ve Sosyal Politikaya Eleştirel Bir Bakış: (Aslında) Olması Gereken Nedir?

Genel itibarıyla sosyal hizmetin şu an yürütülmeye çalışılan sosyal politikalarla ilerlemeyeceğini düşünen sosyal hizmet uzmanlarının bu sistemin yerine önerdikleri de çalışma kapsamında oldukça önemli görülmektedir. Böylelikle önceki bölümlerde sosyal hizmet uygulamalarına dair anlatılarla fotoğrafı çeken sosyal politikalarda sosyal hizmet uzmanlarının çözüm önerilerine verilen değer, yoksullukla mücadeledeki uygulayıcılık dışındaki yerleri tartışılmaktadır. Türkiye’de sosyal politikaların sosyal hizmet alanı için çizdiği sınırlar bağlamında bir değerlendirme yapan görüşmecinin söyledikleri şöyledir:

“Tamamen toplumun geneli, kapsayıcı sosyal hizmet uygulamaları yok. Mevcut yapı, azınlıklara, belirli işte gruplara, evsizlere, belirli kadınlara, belirli yaşlılara yönelik mikro bazlı hizmet

öngörüyor. Oysa sosyal devletin temel toplumdaki her bir bireyi eşit insan hakları çerçevesinde temel hak endeksinde gerekli desteği vermesidir. Yani ister kişi talep etsin ister etmesin. Vermekle mükelleftir, devletin fonksiyonu bu. Ama bizde onu görmek şu noktada mümkün gözüküyor.” (G.24, 2014).

Sosyal politikaların dahi kültürel farklılıkları dikkate alır şekilde makro bakışla tasarlanmadığı bir yapının yerine insan haklarına duyarlı bir sistem getirmenin gerekliliğinden bahseden görüşmeyi insan onuruna yaraşır bir sosyal politika istemine dair söylemleriyle başka uzmanlar şu şekilde izlemektedir:

“Bir politika üretirken sana insanca yaklaşmaya yönelten politikalar yapmak gerekiyor. Biz cinsiyet eşitliği şunu bunu sağlayamıyoruz fırsat eşitliğini verelim herkese derken cinsiyet rollerini iyice pekiştirdik. Kadındır çocuk bakar yaşlı bakar şunu bakar bunu bakar evde bakım. Bunun bu yönünü hiç kimse görmüyor. Hatta şöyle insanlar biz aileleri bir araya getiriyoruz. Daha öncesinde yaşlısına engellisine bakmayan gelini şunu bunu şimdi ayrılmıyor gibisinden hani mesela şeyler söyleniyor. Ama o insanlar zorunlu kaldıkları için para için bu işi yapıyorlar. İşsiz kaldıkları için yapıyorlar. Şunu sağlayabiliyorsak eğer. Bilerek isteyerek kendileri seçerek, bu tercihleriyle evet buna hiçbir şey söylemiyorum biz sosyal hizmet uzmanı olarak. Ancak bu zorunluluktan ötürüye se hayır.” (G.4, 2014).

“Adalet insanın kendisinde ve toplumda zedelenirse o zaman bir arada yaşamak mümkün değil.” (G.12, 2014).

İnsan onuru ve adaletli toplumun yanında sosyal hizmetin odaklanması gereken noktanın rehabilitasyona

yönelmek olduğu da yapılan yorumlar arasında önemli görülmektedir.

“Ne yaptı ne kadar ceza alacak değil, neden yaptı nasıl toplumla bütünleşecek. Aslında kilit soru bu olmalı.” (G.12, 2014).

Sosyal politikaların işlerliğini sağlayabilmek adına alandan bilgi aktarımının politikalarla harmanlanması gerektiğini düşünen görüşmecilerin konuya ilişkin yorumları şöyledir:

“Genelde galiba sosyal politikaların oluşturulmasındaki kopukluk o, alandan bilginin oraya işlenmemesi. Yurtdışı deneyimlerini inceliyor biz de yapalım veya biri geliyor ay ben bu modeli beğenmedim seneye buna yatırım yapmayalım falan diyor... Alanda çalışanla karar vericilerin arasındaki iletişimin tamamıyla kopması, yabancılaşma, orda biri karar veriyor masada oturan gülüyor böyle mi olur. Şöyle de yukarıdaki söylecek alandaki yapıcak he kağıt üstünde görünüyor ama her şey kağıt üstünde kalıyor.” (G.12, 2014).

“Şartlarını yakalayana kadar, düzelte ne kadar bu çocukla mücadele ediyoruz. Ama şu kapıdan çıktığımız zaman binlerce çocuk yine görüyoruz aslında. Bu bizim aslında bir yerde kendimizle çeliştirmeyi ya da uygun bir sosyal politikanın olmadığını gösteriyor.” (G.9, 2014) diyen uzmanın aktardıkları da sosyal politikaların her şeyden önce alanı tanıyarak ilerlemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

“Şey çok komik örneğin, demin gelirken senden önce bi eve gittim yeğenimi bıraktım, makineyle çekicetim trafik çok yoğundu, şimdi Aile Bakanlığı şurası, önünde sokak çocukları var. Şimdi adama sorarlar yani, aile bakanlığının

önünde sokak çocukları cam silip, para topluyor, dileniyorsa sen neye yarıyorsun. Camdan görmüyor mu ordaki il müdür yardımcısı. Camdan baktığın zaman yol güzüküyor, yolda da orda çocuklar her türlü riske açık maruz kalıyor. Görmüyor mu adam onu camdan. Ama adamın umrunda değil. Bilmiyor, sistemi bilmiyor. Çocuğu tanımıyor. Çocuğun orda kalacağı riskleri bilmiyor. Sadece geliyor oturuyor. Maaşı da güzel, altına da makam arabası veriyorlar. Diyor ki bugün burda çalışıyorum yarın bir şey olursa çeker burdan gene giderim diyor.” (G.24, 2014)

Politika ile uygulanması arasındaki kopukluğu yine siyasi rantlaşma üzerinden yorumlayan aynı zamanda kendisi de idari bir göreve sahip olan görüşmecinin ortaya koyduğu bu çıkmazı başka görüşmecilerin çözüm önerileri ile yoğurarak vermenin nitelikli bir analize imkan vereceği düşünülmektedir.

Olması gerekene dair çözüm önerileri iki farklı boyutta değerlendirilmektedir. Ağırlıklı olarak sosyal politikaların varken yok hissedilmesinin politikalara katkı sağlayanların içinde uzmanların da olmasıyla bastırılabilceği yönünde ki görüş hakimdir.

“Sosyal hizmet uzmanlarının sayısı çok az. Onun için lobisi düşük. Siyasallaşma gibi bir lobi yok. Hukukçular gibi avukatlar gibi daha çok eski meslekler gibi şey içinde devletin içinde temsilcileri yok. Devletin bakanlar kuruluna bir baktığınızda 3-4 tane avukat, 3-4 tane tabip, 3-4 tane inşaat mühendisi vardır. Mesleklerden temel eski mesleklerden temsilci vardır. Ama Sosyal hizmet uzmanı çok azdır psikolog çok azdır sosyolog çok azdır. Bunların o yapının içinde olması belki biraz daha siyasal gücü artıracaktır.” (G.10, 2014).

“Bir tane politikacı sosyal hizmet uzmanının olmaması çok ironik. Biz daha idealler üzerinden yürüyen bir mesleğiz.” (G.27, 2014).

Sosyal Yardımların Uzmanlarca Ayrıntılı Yorumlanması

Cordonnier (2014: 68), inanmakta zorlanabilirsiniz ama: yoksulların sefaletinin nedeni, onlara yapılan yardımlardır, diyerek yoksullukla mücadelede yardım yaklaşımının yerini özetlemektedir. Yoksullukla mücadele anlamında öncelikle değinilmesi gereken konulardan biri olan sosyal yardımlar, Türkiye’de birçok farklı kurum ve kuruluş çatısı altında yürütülmektedir.

Yoksullukla mücadele bağlamındaki sosyal politikalar Türkiye’de ağırlıklı olarak sosyal yardımlar diye anılan sosyal ve ekonomik destek paketiyle sunulmaktadır. Bu bölümde söz konusu paketin uygulamalarda nasıl görüldüğünden bahseden görüşmeci anlatılarının analizi yapılmaktadır.

Öncelikle sosyal yardımın genel itibarıyla profesyonel anlamda ne olduğuna dair anlatılar yorumlanabilir.

“Sosyal yardım sosyal hizmetin müdahale yöntemlerinden araçlarından biridir, sosyal yardım geçici bir mekanizmadır. Temel hedef bireyin kendi kendini idame ettirebilir hale gelmesidir.”(G.24, 2014).

“Bu bir yardım, sosyal yardım. Geçici bir şey, ailenin kriz durumundan belli bir süreliğine olsun kurtulabilmesi, tekrar kendi kendine yeterli hale gelebilmesi gibi terimsel gibi görünüyor ama doğru bunlar. Onun için olan şeyler ama insanlar bunu alışkanlık haline getiriyorlar.” (G.36, 2014).

Sosyal hizmetin sosyal yardımdan ibaret olmadığını aktaran uzman şunları söylemektedir:

“Zaten böyle politika olmaz. Bu yok-sulluğu destekleme projesi gibi bir şey. Eskiden sosyal hizmetler dediğiniz zaman ekonomik destek hatırlanmıyordu. Korunmaya muhtaç çocuktan esas olan. Evlat edinme, koruyucu aile, korunmaya muhtaç çocuk. Kimsesiz yaşlı, bir de özürlü. Bunların sorunlarına çözüm bulmaktı mesele. O zaten yardımları vakıflar yapıyor, belediyeler yapıyor. Seçim dönemlerinde fazla katlı katlı yapıyorlar. Sosyal hizmetlerin işi ekonomik destek vermek değil, insanları topluma dahil etmek.” (G.34, 2014).

Sosyal yardımların sosyal ve ekonomik destek paketi kapsamında sunulan karşılıksız paradan ibaret olduğundan bahseden uzmanların aktarımları bir taraftan bu konuyu eleştirir diğer taraftan alternatiflerin altını üstü kapalı biçimde çizer şekildedir. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik desteğin içeriğinin ve isminin örtüşmediğini anlatan görüşmecinin eleştirisi şöyledir:

“Bu ülkede bizim bakanlık da sıkıştığı yerin başına sosyali koyuyor, nedir bu sosyal? Yani bu bence çok saçma yani. Ekonomik destek yönetmeliği de, çünkü ekonomik destek veriyorsun sadece. Hangi kaynakla buluşturuyorsun insanları, o insan aldığı o parayı neye göre planlıyorsun, o paranın içinde ayda kaç defa tiyatroya gitmesi gerekiyor. Ya da bir kafede oturup arkadaşıyla bir kahve içecek mi o parayla. Bunun hiç mi hesaplamasını yapmıyorsun? Yapmadığın için de ya para yeterli değil, böyle bir plan da yapmıyorsun. O zaman sil. Ama o gösteriyor dünyaya. Sosyal ve ekonomik destek yönetmeliğimiz

var. Yok böyle bir şey. Nakdi yardım bağlanıyor. Bir yıl bittikten sonra geliyor benim param maaşım kesildi diyor.” (G.25, 2014).

Yapılan yardımların birtakım platformlarda refah devleti olma telaşesiyle sunuluyor olmasını eleştiren bir başka görüşmecinin aktardıkları da konunun aslında olması gerekenin üstünü kapatan bir pazarlama tekniğiyle devam ettirildiğini gösterir niteliktedir:

“Öncelikle biz tuttuk bunu yaptık evet. Bunun reklamını yapmak. Amaç bu. Anlatabiliyor muyum? Biz bu yardımı yaptık. Vatandaşlarımız bundan faydalanıyor. Yılda bilmem kaç trilyon. Ailelere evde bakım, engelliye evde bakım hizmetinden faydalandırıp bu kadar destek sağladık. Yani bu görüldüğü gibi değil. Kesinlikle gösterilenler bunun gibi değil. Sosyal güvenlik sisteminden faydalanmayan sosyal güvencesi olmayan bireylerin hastaneye gittiğinde, şu andaki hastanelerin de artık bütün vatandaşın her kesimine hizmet etmeyen yani parayla çalışan yerler olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, gerçekten verdiğimiz engelli evde bakım ücretlerinin de ne kadar yanlış bir şey olduğunu ben gerçekten görebiliyorum.”(G.28, 2014).

“Sosyal hizmet yardım kuruluşu gibi bir şey, onun ötesine geçmiyor.” (G.31, 2014) cümlesinde görüldüğü üzere hayırseverlik vurgusu görüşmelerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Kültürel ve ekonomik formlar sosyal yardım mantığına entegre edildiğinde Türkiye’de uygulanan sosyal politikalarda hayırseverliğin dile pelesenk olan bir kavram haline geldiği gözlemlenmektedir. Hayırseverlik, bireyleri mübarekleştiren, kutsallaştıran bir durum olarak yaşanmaktadır.

“Biliyorsun sosyal yardımlar nasıl diyim problemlili bir alan aslında. Kimi bağış olarak yapıyor bu yardımı kimi manevi yardım olarak düşünüyor. Kimi bu sosyal yardımı bi baş okşama sırt sıvazlama bu şekilde bakıyor hani Allah rızası için olarak bakıyor. Ama bir taraftan mesleki alana baktığımızda biz meslek elemanları olarak tabii ki bunları da göz ardı etmiyoruz ama önceliğimiz bireyin refahı. Ama diğer taraf öyle düşünmüyor.” (G.16, 2014). Sermayenin küresel hareketliliği karşısında manevra alanı daralan ulus devletin artık emek ya da toplumun yoksul kesimlerini koruma gücü pek kalmadığından, birçok ülkede sosyal devlet anlayışının kabulüne karşın, sosyal politika anlayışında hak temelinden yardımseverlik ya da merhamet anlayışına doğru bir değişim ortaya çıkmaktadır (Koray, 2012: 33). Bir sosyal politika olarak yoksullukla mücadelede Türkiye'nin izlediği yol da, mücadelenin temelini -hak yerine yerleştirilen- hayırseverliktir.

Habitus, kişinin eylemini var olan iktidar yapılarının sürebileceği biçimde şekillendirir (Bourdieu, 1997; akt. Bora, 2012: 27). İktidar, hayırseverliği bir sosyal politika haline getirmektedir. Bu sebeple hayırsever bireyler olma/olabilme erdemine ulaşabilmek habitusunun bir direktmesi haline gelmektedir. Hayırseverlik yoksullukla mücadelede önemli bir sosyal politika aracı halindedir. Sosyal yardımların bireyleri üretimden uzak kalmaya manipüle eden gizli bir işlevi olduğunu görüşmeciler çalışmadan kazanılan para üzerinden yorumlayarak anlatmaktadırlar ve hayırseverlikle bağlantılı olarak sadaka kültürüne vurgu yapmaktadırlar:

“Sosyal yardım bağımlılığı diye bir bağımlılık var, bu bağımlılıkla da

mücadele etmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü bu tabii ki sosyal refah ülkelerinde sosyal yardım programları var, kesinlikle bunlar her ülkede var. Toronto Kanada'da da var. Orda da belki bizdeki düzeyde değildir ama kişilerin beyanıyla bu süreci son derece götürüyorlar. Ama sınırı var, siyasi anlamda kullanılan bir kaynak mı sosyal yardım? Bir grubu güçlendirmeye nitelik olarak mı kullanılıyor, bizdeki niteliği bu işte.” (G.29, 2014).

“Mesela ben bir sosyal incelemeye gittiğimde çok şaşırımtım. Gittim sefil bir yer, inşaatlardan plastik topluyor falan hep. Antep'iler geniş bir ekip olarak gelmişler. Dedim işte bir umut Antep'ten gelmişsiniz ama falan. Şaşırdılar. Dediler aa biz çok iyiyiz, Antep'te hiç ekonomik yardım alamıyorduk, Antep belediyesi çok kötüydü bu konuda Ankara'da belediye yardımları var. Burda biz memnunuz. Çünkü noluyor, gıdasını alıyor, kömürünü alıyor biz de ekonomik yardım yapıyoruz. Bunun için göçüyor. Hiçbir yerin sosyal yardımları daha fazla diye göçüleceğini düşünmezdim hiç aklıma gelmezdi.” (G.19, 2014).

Yoksullukla mücadele hak temelli olmaktan öte hayırseverlikle ilerlerken bunu sosyal yardım adı altında ekonomik desteklerle yapmaktadır ve ekonomik desteğin temeli çalışmıyor olmaya dayandırılmaktadır. Çalışan ve aynı zamanda yoksul olan bireyler bu program çerçevesinde, hakları olsa dahi, destek alamayacak olan grubu oluşturmaktadır. Bu durum bireyleri üretim mekanizmalarının içinde bulunmamaya yönlendirebilirken aynı zamanda da devlet ile iletişime geçtikleri tek yöntemleri olan yoksulluklarını korumalarında önemli bir yere sahiptir. Yardım alan bireyler

bir sonraki yardım için gerekli koşulları hazırlamalarına yönelik manipüle edilmektedirler.

“İnsanlar yardım alabilmek için maalesef kendi gerçeklerini gizlemeyi öğrendiler. İş yapmadan, üretime katkıda bulunmadan devletin bakmasına alıştılar ve bu beklentileri de arttı. Herkes bunu bir hak olarak görmeye başladı ve bunu geçici süreyle yaptığımız halde devam ettirmek, sürekli hale getirmek çabasına girdi. Biz oysa bu yardımları kendilerine yetebilecekleri, kriz dönemlerini atlatabilmeleri için bir destek olarak sunduk. Ama onlar artık bunu böyle görmüyorlar, geçim kaynağı olarak görüyorlar.” (G.8, 2014)

Hazır para olarak görülen sosyal yardımların hak olmaktan ziyade sömürüye açık bir hale gelmesinden bahseden görüşmeciler aynı zamanda bu hazırcılığın kültür haline gelebildiğini şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Ve şöyle bir durum var, çaba harcayan kişi cezalandırılıyor. Bakıyoruz eğer ayakta duruyorsa kendine fırsat yaratabilirse sen yeterince mağdur değilsin diye para vermiyoruz. Ama arsızlaştıysa, bu bir kültür haline yaşam biçimi haline geldiyse para veriyoruz. Biz o asalaklığı ödüllendiriyoruz.” (G.19, 2014).

Yoksullukla mücadelenin, teorik olarak maskülen söylemler içinde değerlendirilse de pratik olarak femine edilmiş bir yapıda vücut bulduğunun en önemli göstergelerinden biri sosyal yardımlara yönelimin kadınlarca olmasıdır.

Kadınlar, Bora'nın yaptığı çalışmaya göre devleti olmayan babanın yerine koyabilmektedir (2012: 107). Şener'e

göre (2012), yoksul ailelerde çocuk bakımı, beslenmesi, çocukların giydirilmesi, yaşlı bakımı, elde edilen az gelire temel ihtiyaçların karşılanması ve aileyi rahatlatacak sosyal yardımlara erişim çabaları çoğunlukla kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Sosyal yardımlar ev içine hapsolan kadının bireysel bir amaç uğruna olmasa da bir kurumla iletişime geçmesinin yolunu açmaktadır. Sosyal yardım için başvurmak, kadınların daha önce bildedikleri bir çevreye, yeni ilişkilere girmelerine de vesile olabilmektedir. Bu durumda işleyebilecek etkin bir sosyal hizmet ile kadının dezavantajlı duruma düşmesine neden olan toplumsal cinsiyet rolü üzerinde dönüştürücü çalışmalar yapılabilecekken ASPB'nin eğilimi bu yönde görünmemektedir. Bağımlı kılma durumuna toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi bağlamında yorum getiren görüşmecilerden biri şunları aktarmaktadırlar:

“Yani bağımlı hale geliyorlar, özellikle kadınlar açısından ki biz daha çok kadınlarla çalışıyoruz. Kadınlara bağlıyoruz, çocukları adına kadınlara bağlıyoruz, annelere bağlıyoruz. Ki çoğu anne de ya boşandığı için ya eşi cezaevinde olduğu için ya eşi vefat ettiği için bu durumlarda da babalarda tektürdür. Toplumda zaten öyle bir şey de vardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği de olduğu için de daha çok kadınlar mağdur olabiliyor.” (G.22, 2014).

Bütün bunların hiçbir şekilde çözüm getirmediği konusunda neredeyse hemfikir olan görüşmecilerden birkaçının söyledikleri oldukça net bir şekilde konuyu anlatmaktadır:

“Aslında biz insanlara yoksulluğun çözümleri için bir şey yapmıyoruz. Biz

sadece geçici çözümler buluyoruz. Kalcı çözümler yok. Baktığın zaman hiç bir devlet kurumunda buna yönelik kalcı bir çözüm yok aslında.” (G.2, 2014).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal bilim dünyayı pratiklerin etrafındaki teorik kurgular üzerinden ele alan bir bilim olarak yoksulluk kavramını da bireylerin ve/veya toplumların hayatlarını idame ettirme biçimleri ve deneyimleri üzerinden incelemektedir. Aslında daha çok idame ettirememek üzerine odaklanan ve çözüm için üretilen sosyal politikalarla şekillenen bir alan olarak sosyal hizmetin önemi büyüktür. Daha çok “idame ettirememek” üzerine kurulu bir “dezavantajlılık”la uğraşan sosyal hizmetin hitap ettiği kitle çeşitlilik göstermekle birlikte genel anlamda yoksulluk paydasında bir ortaklığa sahip olduğundan, sosyal hizmet ile yoksulluk bağlantısını kurmanın, çalışmanın merkeze koyduğu bir durum olduğunu vurgulanmalıdır.

Dezavantajlı konumda olmak bir nevi az sevilmeyi, sayılmayı ve kabul edilmeyi göstermektedir. Dezavantajlılık yoksulluk üzerinden kurulduğunda veya dezavantajlılığa bir de yoksulluk eklendiğinde birey Türkiye’de uygulamakta olan sosyal politikanın istediği kıvama gelmektedir. Dezavantajlılığı sevilen ve devamı sağlansın istenen bir birey olarak yoksul, zengini yüceltiren yoksulu kaybetmeyecek bir sosyal politikanın tam da istediği bir devlet-halk ilişkisini sürdürmektedir. Asgari memnuniyet hedefiyle kapısı çalınan yoksul, o kapının arkasında her zaman kapıyı devlete açmaya hazır hale getirilmektedir. Şu haliyle yoksul sevilmeyen ve kabul edilmeyen değil, aksine

“hep olsun” istenen, “varlığıyla yeten” bir birey olarak algılanmaktadır. Diğer bir taraftan yoksula bir tehdit unsuru, potansiyel suç işleyicisi, devlete bağlı birey olduğunu aşıl原因 sosyal politikalar yoksulun karşısına maskelerle çıkmaktadır. Maskenin arkasındaki gerçek sosyal politika yüzü yoksulu sever gibi yaklaşır gizli düşmanlığıyla yoksulun sosyal dışlanmaya maruz kalmasına sebep olmaktadır.

Bireysel ve toplumsal refah sağlanması, emek sömürsünün engellenmesi ve hakkaniyetli bir toplum oluşturulabilmesi adına ekonomik desteğin bireyin güçlendirilmesi yaklaşımıyla sunulması, sadece bir araç olarak kullanılması ideal bir sosyal hizmet düşüncesidir. Oysa, sosyal yardım olarak sıklıkla sosyal hizmet diline pelesenk olan fakat sosyal herhangi bir destekten ziyade ekonomik desteği içeren ekonomik yardımlar, Sosyal Ekonomik Destek (SED) paketinin bireylerce görünebilen somutlaşmış hali olduğu için, sadece yoksulluğun değil aynı zamanda (seçim süreçlerinde yoğunlaştırılarak) var olan hükümetlerin de devamını sağlamaktadır.

Ekonomik yardımlar bağlamında değerlendirilmesi gereken başka bir nokta da Türkiye’de sosyal hizmetin, kapitalizmin sürdürülebilirliğine vicdani bir rasyonalite kattığı verisidir. Sosyal hizmetin adeta tek atımlık kurşunu halinde sosyal politika olarak sunulan ekonomik yardımlar söz konusu vicdani rasyonalitenin göstergesidir. Müracaatçılar, aldıkları ekonomik yardımlarla kapitalizmin talep ettiği tüketici birey olma durumuna uyum sağlayacak kıvama gelebilmekte, “yettiği kadar”ıyla hayata adapte olup sistemin sürdürülebilirliğine kendi yoksulluğunun

sürdürülebilirliğini sağlamak koşulu ile arka çıkmaktadır.

Richard Sennet'in (2012: 140) "tehlikeli bir zamir" olarak bahsettiği "biz" kavramı Türkiye'de uygulanan sosyal politikalarda yoksulluğun sürdürülebilirliği açısından bir çıkar ilişkisi oluşturma niyetiyle kullanılmaktadır. Şöyle ki sosyal yardım adı altında aynı ve/veya nakdi yardımlarla yoksulunu refaha eriştirmeye çalışan devlet, hegemonyasıyla önce karşılıklı bağımlılık sonra "biz" haline getirilen sosyal bir bağlılık yaratmaktadır. Yoksulun ihtiyaç duyduğu geçinme ve hayatı idame ettirme aparatlarını, kendi dünya görüşüncce şekillendirdiği sosyal politikaya bağlanması amacıyla; kullanmak yoluyla devlet, yoksul birey için bir bağımlılık alanı yaratmaktadır.

Sosyal hizmetin nihai hedefi bireylerin hak temelli bir refaha ulaşmalarını sağlamak ise şu an Türkiye'de bağımlılık ilişkisi kuran sosyal hizmet uygulamalarının nihai hedeften oldukça uzak bir yolda olduğu söylenebilir. Gerek müracaatçılar gerekse devlet tarafından beklenen uzmanın sosyal hizmetin nihai hedefiyle ilgilenmemesi, uzun vadeli sonuçlardan ziyade "sabahı tok bir şekilde akşam edecek" koşulların sunulması için mevzuat insanı olmasıdır. Hali hazırda var olan SED paketinin uygulayıcısı olarak uzmanların yoksullukla mücadele konusunda işleriyle ilgili yapabileceklerinin önüne mevzuat adı altında oldukça fazla set koyulmaktadır. Dünya görüşü fark etmeksizin bir mücadele mesleği olan uzmanlık, bu setleri yıkmaya çalışan uzmanların "muhaliflikle suçlanmalarına" sebep olabilmekte, müracaatçılarca ise "işini yapmayan memur" olarak algılanabilmektedir. Uzmanın yapması gereken

işin aslında refaha eriştirmek olduğunu ve bu yolda ekonomik desteğin sadece profesyonel bir araç olduğunu yoksullukla mücadele alanındaki bir uzmanın da unutmaması gerekir. Çünkü "sosyal çalışma da hiyerarşik bir ilişki kurmanın aracı haline gelebilir ama dahası sadece hiyerarşik bir ilişki kurmakla yetinmeyip sadece bir tür sosyal kontrol aracı gibi işlev görebilir" (Akbaş, 2014: 81).

Çalışmada ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının idealize edilmiş bir meslek için mesleki formasyondan geçmelerinin, yoksulluk algılarının şekillenmesine katkı sağladığı da gözlemlenen bir durumdur. Burada Akbaş'ın (2014: 57) "ihtiyaç bizim uzman iktidarımızdan doğru bildiğimiz veya varsaydığımız bir şey midir yoksa hizmet alanın bağlamından doğru öğrendiğimiz bir şey midir?" sorgulaması oldukça önemlidir. Çalışmada görüşme yapılan uzmanlardan alınan cevaplar doğrultusunda Akbaş'ın bu sorgulamasının cevabı bir görelî yoksulluk tartışmasının uzmanların içten içe sürdürdükleri bir tartışma olduğu yorumunun yapılmasına olanak sağlayabilmektedir. Referans noktasının öncelikle uzmanların kendi hayatlarının olması yoksulluk algılarını oluştururken mücadele içindeki yerlerini de şekillendirmektedir.

Sosyal politikalar değerlendirilirken görüşmecilerin üzerinde durduğu ve alt başlıklarıyla tartıştığı önemli bir nokta "aile" olmaya yapılan vurgudur. Görülmektedir ki Türkiye'de sosyal hizmet uygulamaları ailenin yadsınmaz bir öneme sahip olduğunun ve hatta kutsallığının altını çizer cinstendir. Ve bu bakışla kurumsal olarak ailenin idamesinin bireysel refahtan daha önemli

olduğunu gösteren sosyal politikalarla bir sosyal hizmet üretimi içerisinde. Aile güçlendirilirken “yoksayılan” bireysel özgünlük ve özgürlüklerin de aile içerisindeki “baba” figüründeki “erkek” birey dışındakiler için geçerli olmaması söz konusudur. Eril bir hegemonyanın varlığı kimi zaman kadına, çocuğa ve yaşlıya dair bazı iyimser söylemlerle yok gibi gösterilmeye çalışılsa da sosyal hizmet uygulamalarının sesi eril çıkmaktadır.

Öncelikle aile refahı çocuk ve kadın üzerinden ilerlemekte, işlevsel “baba yoksunu” bir ailenin çocukları ve kadınları sosyal hizmetin hedef kitlesi haline getirilmektedir. Çocuk üzerinden sürdürülmeye çalışılan aile idamesi ekonomik destek paketinin çocuğun eğitimi ve çocuk haklarına uygun bir hayat sürebilmesi için aileye aktarılan para ile olmaktadır. Bu yolla elde edilen para ailenin geçinme stratejisi olarak kullanılmaktadır. Paranın kadın üzerinden aileye aktarılıyor olması ikinci önemli durumdur. “Çocuğun maaşı”, “çocuk parası” gibi söylemlerle bu parayı devletten talep edenin genelde kadınlar olduğundan bahseden görüşmeciler geçinme stratejisinin böylelikle kodlandırılarak meşrulaştırıldığını altını çizmektedirler. Yuvanın sürdürülebilirliğine dair kadına yüklenen sorumluluk tam da bir toplumsal cinsiyet okuması olarak bu alanda da görülebilmektedir. Ayrıca hane içindeki hiyerarşik ilişkiyi devam ettiren bu uygulama, aile birliği sağlanamayan (erkek yoksun) ailelere hitap ederek eril tahakkümünü artırarak devam ettirmektedir. Bu arada kutsanan aile birliğinin resmi olarak bozup, gayri resmi ve gizli bir birlik içindeki karı-kocaların varlığına dikkat çeken

görüşmeciler ekonomik desteğin refah sağlamaktan öte bireyleri yolsuzluğa iten bir geçinme stratejisine döndüğünün de göstergesidir.

Standing’in (2012: 29) söylediği gibi “kategorik yardımlar, politikalar bütünü’nün bir parçası olarak her zaman gerekli olsa da, adaletsiz olma eğilimindedir”. Türkiye’de sosyal hizmet adına verilen ekonomik desteklerin çalışma içinde de gösterilmeye çalışıldığı üzere adaletsizliği pekiştirmesi söz konusudur.

Yoksullukla mücadele etmek aynı zamanda bir zenginlik yaratma mücadelesini de içermektedir. Türkiye’de sosyal politikaların zenginlik yaratma mücadelesi içinde olduğunu söylemek güçtür. Çünkü ideal zenginlik hakkaniyetli ortaklıkların kurulmasını gerektirmektedir ve kapitalist sistemin “katı olan her şeyi buharlaştırmaya” yönelik çalışması ile varılabilecek bir sonuç değildir. Türkiye’deki yoksullukla mücadele alanındaki sosyal politikalar yedek işsizler ordusunun sayısındaki artışa ve doğal olarak yoksulluğun da artmasına sebep olmaktadır. Burada Arrighi’nin 2009 yılında David Harvey ile yaptığı söyleşide Harvey’in “yedekler ordusu”na dahil ettiği insanlar içinde sadece işsizlerin değil, gizli işsizler ve dışlananların da olduğundan bahseden (Arrighi, 2009: 32) yaklaşımı tam da bahsedilen konuya işaret etmektedir. Ayrıca Hardt ve Negri’nin (2013: 21) şu sözleri de yoksullukla mücadele edilirken genişletilen yoksulluk tabanını göstermektedir:

“Yeni bir yoksul figürü doğuyor ve bu yalnızca işsizler ve düzensiz, güvensiz, güvencesiz ve yarım gün çalışanlardan oluşmuyor aynı zamanda düzenli çalışan ücretlileri ve orta sınıfın

yoksullaşan kesimini de kapsıyor. Onların yoksullukları asıl olarak borç zincirlerine dayanıyor.”

Son olarak sosyal hizmetin aslında bir hak olması gerekliliğine olan inancın körelmesine sebep olan karşılıklılık meselesini anlatan Standing'in (2012: 20) “eğer bir şeyi hak etmek için x, y, z ve a, b, c şartlarını yerine getirmezseniz gerekiyorsa aslında bir hakkınız yok demektir. Böyle bir hak, hak değildir. Hak, haktır” cümlelerini aktarmak körelen inancın alan yazından bir yansıması olarak elverişli bulunmaktadır. Sosyal hizmet bir proje olarak değil, kuramsal ve kavramsal arka planı oluşturulabilen bir uygulama alanı olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Akbaş, E. (2014). Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler. Ankara: SABEV.

Arrighi, G. (2009). Sermayenin Dolambaçlı Yolları David Harvey'le Söyleşi. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Atılğan, E. Ü. (2014). Damgalı Mekanlar. Der. F. Şenol Cantek. Kenarın Kitabı Arada Kalmak Çeperde Yaşamak. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 61-88.

Bora, A. (2012). Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cordonnier, L. (2014). Garibanlara Merhamet Yok İşsizlik Üzerine Teoriler. Çev. L. Şimşek. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, N. (2001). Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar. Toplum ve Bilim. Sayı: 89. 7-21.

Erdoğan, N. (2011). Yok-sanma: Yoksulluk- Maduniyet ve Fark Yaraları. Der. N. Erdoğan. Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri. İstanbul: İletişim Yayınları. 47-95.

Hablemitoğlu, Ş. (2006). Yoksullukla Mücadelede Hedef Yaşam Kalitesi Hakkı. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003 Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler. Ankara. Cilt 1.352-359.

Hardt M. & Negri A. (2013). Duyuru. Çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Koray, M. (2012). Sosyal Politika. Ankara: İmge Kitabevi.

Neuman, W. L. (2009). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. Çev. S. Özge. Cilt 1. İstanbul: Yayın Odası.

Sennett, R. (2012). Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri. Çev. B. Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Standing, G. (2012). Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi. Der. A. Buğra & Ç. Keyder. Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. s.17-36). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. Mülkiye Dergisi. Cilt: 4. Sayı:36. 51-67.

Şenses, F. (2013). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk Kavramları, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, Z. (2011). Yoksulluğun Ontolojik Kavranışı: Maddi-Sembolik Süreçler Bütünü Olarak Yoksulluk ve Yoksulluk Çalışmalarında Tekniğin Perdesini Aralamak. Toplum ve Bilim. Sayı: 122. 123-161.